

УДК 339.562

Лупак Р.Л.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет

ГАЛУЗЕВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті узагальнено концептуальні положення державної структурної політики імпортозаміщення, в яких розкрито її змістовність, важливість, стратегічні пріоритети. Завдяки проведеним розрахункам коефіцієнта покриття експортом імпорту за галузями економіки України надано характеристику ефективності реалізації державної структурної політики імпортозаміщення. Ідентифіковано галузеві особливості імпортозалежності України, відповідні диференціації, передумови та очікувані результати за збереження такого стану. Обґрунтування імпортозалежності галузей стосувалося рівнів використання виробничого потенціалу, інноваційного розвитку, державного втручання (підтримки). З'ясовано, що на критичному рівні імпортозалежності перебувають здебільшого галузі невиробничої сфери економіки. Зроблено висновки щодо формування в багатьох галузях української економіки достатнього експортного потенціалу для покриття імпорту.

Ключові слова: імпортозаміщення, імпортозалежність, державна структурна політика, експорт, імпорт.

ОТРАСЛЕВЫЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТРУКТУРНОЙ ПОЛИТИКИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В УКРАИНЕ

Лупак Р.Л.

В статье обобщены концептуальные положения государственной структурной политики импортозамещения, в которых раскрыты ее содержательность, важность, стратегические приоритеты. Благодаря проведенным расчетам коэффициента покрытия экспортом импорта по отраслям экономики Украины представлена характеристика эффективности реализации государственной структурной политики импортозамещения. Идентифицированы отраслевые особенности импортозависимости Украины, соответствующие дифференциации, предпосылки и ожидаемые результаты при сохранении такого состояния. Обоснование импортозависимости отраслей касалось уровней использования производственного потенциала, инновационного развития, государственного вмешательства (поддержки). Выяснено, что на критическом уровне импортозависимости находятся в основном отрасли непродовольственной сферы экономики. Сделаны выводы о формировании во многих отраслях украинской экономики достаточного экспортного потенциала для покрытия импорта.

Ключевые слова: импортозамещение, импортозависимость, государственная структурная политика, экспорт, импорт.

SECTORAL ASPECTS OF IMPORT SUBSTITUTION STATE STRUCTURAL POLICY IN UKRAINE

Lupak R.

The article summarizes the conceptual provisions of import substitution state structural policy which reveals its richness, the importance and strategic priorities. Due to the calculations of the coverage ratio of export import sectors of the economy given the characteristics of the effectiveness implementation of

import substitution state structural policy. Identified industry-specific features of import dependence of Ukraine, relevant differentiation, background and expected results while maintaining such a state. Justification of import dependence of the industries concerned the levels of use of industrial potential of innovative development, state intervention (support). Found that at a critical level of import dependence are mainly industry non-productive sphere of the economy. The conclusions about the formation in many sectors of the Ukrainian economy's export capacity sufficient to cover import.

Keywords: *import substitution, import dependence, the state structural policy, export, import.*

Постановка проблеми. У рамках галузевого підходу державна політика імпортозаміщення повинна бути зумовлена структурними характеристиками кінцевого використання національних ресурсів економічними агентами та вибору переліку продукції, які групують стосовно необхідності відновлення виробничих потужностей чи налагодження нового виробництва. Галузевий підхід здатний забезпечити більшу керованість економічних процесів, ефективніше реалізовувати стратегічні управлінські рішення, швидше адаптовувати господарський комплекс держави до світових та внутрішньоекономічних тенденцій.

Загалом змістовність державної структурної політики імпортозаміщення полягає у формуванні середовища, в якому національні товаровиробники отримують державну підтримку через їх субсидювання, надання вільного доступу до різних сфер внутрішнього ринку, полегшення у виконанні інституційно-правових норм, створення тарифних чи нетарифних обмежень іноземним контрагентам та ін. Таким чином, уже в передумовах її розроблення та реалізації закладаються принципи нерівномірної і несправедливої участі виробників імпортозамінної продукції на внутрішньому споживчому ринку. Але сучасні структурні перетворення свідчать, що така модель політики імпортозаміщення є недієвою і не може існувати тривалий час. Більше того, за таких обставин істотно збільшується кількість загроз економічній безпеці держави, які виникають у міру відсутності надійних умов і гарантій, сприятливого клімату для капіталовкладень, справедливого державного контролю на ринку.

Таким чином, стратегічні орієнтири державної політики імпортозаміщення повинні перспективно передбачати системну сукупність необхідних заходів, орієнтованих на проведення структурних змін в економіці країни. Тут пріоритетне місце займатиме галузева сфера економіки, дослідження якої дасть змогу виявити рівень структурно-збалансованого та системно-орієнтованого на національні інтереси розвитку внутрішньої торгівлі вітчизняними й імпортними товарами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців є різні припущення щодо вибору галузевих пріоритетів та напрямів державної політики імпортозаміщення, які розподіляють за рівнем державної підтримки, характером формування базового економічного потенціалу держави, інноваційністю галузей, типами стратегічного управління галузевим середовищем та ін. Так, вагомий внесок у теоретичне обґрунтування проблем імпортозалежності економіки країни здійснили як вітчизняні науковці, зокрема З. Варналій, Т. Васильців, В. Волошин, В. Геєць, А. Гуменюк, Т. Мельник, так і зарубіжні: Е. Анер, А. Комілов, Е. Логачева, Р. Магнус, Р. Пребіш, Ш. Степхенсон, Дж. Хеллейнер, Г. Хубауер.

Дослідженню теоретико-методологічних положень і прикладних проблем розроблення та реалізації державної політики імпортозаміщення в Україні присвячено праці О. Власюка, В. Горбуліна, А. Двігун, Я. Жаліла, О. Ляшенко, А. Мазаракі, А. Мокія, О. Собкевич, А. Сухорукова, А. Шевченко.

Зважаючи на вагомий науковий доробок вітчизняних і зарубіжних учених, нині актуальної набувають дослідження галузевих особливостей державної політики імпортозаміщення, визначення впливу імпортозалежності на галузевий розвиток економіки з урахуванням низки внутрішньодержавних тенденцій.

Постановка завдання. Метою статті є надання характеристики галузевих аспектів державної структурної політики імпортозаміщення в Україні, враховуючи здатність експортного потенціалу покривати імпорт.

Вклад основного матеріалу дослідження. Низка науковців стверджує, що на галузевому рівні державна політика імпортозаміщення повинна стосуватися заміни імпортованих ресурсів та товарів широкого вжитку і виробничого призначення [1, с. 8; 2, с. 93–103]. Вірно розглядати галузі як інструмент заміни імпорту, оскільки цьому слугують їх можливості найкраще використовувати внутрішній потенціал держави. Втім, необхідно враховувати, що імпортозамінна продукція повинна бути конкурентоспроможною і відповідна структурна політика базуватиметься на національних інтересах. Важливо, щоб така продукція спрямовувалася передусім на потреби внутрішнього ринку, а не експорту, призводячи до залежності економіки від кон'юнктури зовнішнього ринку.

Пропонується вивчити результати розрахунку коефіцієнта покриття експортом імпорту за галузями економіки України, щоб дати характеристику ефективності реалізації державної політики імпортозаміщення (табл. 1). Зокрема, можна вияснити структурні диференціації національного господарства стосовно рівнів використання виробничого потенціалу, інноваційного розвитку, державного втручання (підтримки) в економіку галузей та зробити висновки про формування ними достатнього експортного потенціалу для покриття імпорту.

В Україні коефіцієнт покриття експортом імпорту за товарами починаючи з 2005 р. становив не нижче 0,84, а в окремих роках перевищував одиницю. Щодо значної кількості галузей національної економіки відповідний показник є нижчий загальнодержавного значення, а в окремих – більше, ніж у 10,0 разів. Так, у 2013 р. в межах 2,0–8,0% покриття імпорту у наданні санітарних послуг, прибиранні сміття та знищенні відходів (2,0%), грошовому та фінансовому посередництві (2,0%), торгівлі автомобілями та мотоциклами, їх технічному обслуговуванні та ремонті (3,0%), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (5,0%), діяльності пошти та зв'язку, сфері інформатизації (6,0%), діяльності авіаційного транспорту (7,0%), сферах культури, спорту, відпочинку та розваг (8,0%).

Більшість зазначених галузей належить до невикористаної сфери, яка нині перебуває на критичному рівні імпортозалежності, з яким пов'язується нездатність приналежних до них підприємств організувати надання послуг, забезпечити їх якість та відповідність міжнародним стандартам, розбудувати технологічну інфраструктуру, сформувати потужний інтелектуально-кадровий потенціал та ін. Очевидно, що нераціонально стверджувати про ймовірність значного зростання промислового виробництва в економіці країни, попередньо не досягнувши достатнього рівня ефективності та конкурентоспроможності реалізації послуг. Отже, можна достовірно спрогнозувати, що імпортозалежність виробничих галузей буде зростати у міру невирішення та збереження означених проблем [4, с. 57–59; 5].

Для низки галузей соціального обслуговування також властиво в малих обсягах покриття експортом імпорту та продовжувати залежати від імпортних поставок товарів. Виділимо освітню галузь, яка, виконуючи функції формування загальнолюдських цінностей та навичок, почуття відповідальності, правової свідомості, економічного мислення, нездатна їх реалізувати без використання імпортованих товарів. Так, упродовж 2005–2013 рр. рівень покриття експортом імпорту в галузі освіти зменшився більше ніж у два рази – з 50,0% (2005 р.) до 22,0% (2013 р.). Хоча в Україні за розвитком початкової освіти серед 140 країн світу в 2015–2016 рр. удалося посісти високе 33-є місце, але щодо вищої освіти та професійної підготовки, що значною мірою їх повільний розвиток визначає негаразди в макроекономічному середовищі та інституціях, – 134-е і 130-е місця відповідно. Для розвинених із ринковою економікою країн освіта залишається пріоритетною галуззю і розглядається головним засобом вирішення про-

Таблиця 1. Коефіцієнти покриття експортом імпорту товарів за галузями економіки* в Україні в 2005–2013 рр.

Галузі економіки	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загалом по Україні	0,95	0,85	0,81	0,78	0,87	0,85	0,83	0,81	0,82
Виробництво тютюнових виробів	0,16	0,21	0,25	0,29	0,32	0,33	0,32	0,39	0,45
Видавнича та поліграфічна діяльність, тиражування записаних носіїв інформації	0,30	0,29	0,25	0,34	0,37	0,48	0,47	0,47	0,49
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів	3,13	3,61	2,87	2,24	1,74	2,19	1,72	0,61	0,42
Виробництво гумових та пластмасових виробів	0,49	0,46	0,55	0,51	0,71	0,56	0,53	0,48	0,47
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	1,13	0,82	0,70	0,78	0,60	0,65	0,75	0,72	0,72
Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	0,26	0,32	0,29	0,27	0,76	0,86	0,68	0,70	0,77
Виробництво та розподілення електроенергії, газу, пари та гарячої води	0,44	0,24	0,23	0,16	0,06	0,09	0,19	0,37	0,24
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	0,04	0,03	0,03	0,03	0,04	0,06	0,04	0,02	0,03
Роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,29	0,27	0,18	0,27	0,27	0,24	0,17	0,13	0,16
Діяльність авіаційного транспорту	0,46	0,23	0,70	0,33	0,26	0,09	0,04	1,73	0,07
Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	0,24	0,38	0,44	0,41	0,77	0,55	0,78	0,39	0,69
Діяльність пошти та зв'язку	0,01	0,01	0,02	0,09	0,30	0,06	0,06	0,10	0,06
Грошове та фінансове посередництво	0,04	0,07	0,03	0,02	0,03	0,03	0,03	0,05	0,02
Операції з нерухомим майном	0,69	0,48	0,24	0,13	0,21	0,21	0,23	0,49	0,69
Оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	0,06	0,10	0,32	0,28	0,38	0,65	0,48	0,12	0,25
Діяльність у сфері інформатизації	0,09	0,12	0,08	0,08	0,19	0,18	0,17	0,10	0,06
Дослідження і розробки	1,36	1,42	1,23	1,06	0,83	0,62	0,54	0,40	0,56
Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	0,11	0,07	0,53	0,07	0,03	0,02	0,28	0,07	0,36
Державне управління	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,00	0,01	0,11
Освіта	0,50	0,66	0,54	0,83	0,81	1,16	0,86	0,21	0,22
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,04	0,05
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	0,92	0,10	0,18	0,09	0,20	0,07	0,13	0,01	0,02
Діяльність громадських організацій	0,04	0,07	0,08	0,12	0,05	0,02	0,04	0,22	0,23
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	0,62	0,51	0,04	0,17	0,17	0,11	0,25	0,07	0,08

* Обрано галузі, коефіцієнт покриття яких нижче загальнодержавного значення показника

Джерело: [3]

блем з імпортозаміщення. На жаль, у нашій державі більше відбувається підтримка її функціонального стану, а проведення реформ із частою зміною вищого керівництва лише імітує прогресивні заходи.

Позитивно слід оцінити покращення покриття експортом імпорту в системі державного управління (з 1,0% (2005 р.) до 11,0% (2013 р.)), діяльності громадських організацій (з 4,0% до 23,0%), відносинах оренди машин та устаткування, прокату побутових виробів і предметів особистого вжитку (з 6,0% до 25,0%), діяльності у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу, надання послуг підприємцям (з 11,0% до 36,0%), наданні додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій (з 24,0% до 69,0%). Особливістю таких галузей є невисока вартість їхніх послуг і збереження імпортозалежності, що скоріше засвідчує низький рівень інноваційного забезпечення та суттєве відставання від імпортних аналогів.

Водночас відзначимо протилежні зміни в галузях національної економіки – випереджаюче посилення імпортозалежності за сповільнення експортних поставок. Це стосується санітарних послуг, прибирання сміття та знищення відходів (з 92,0% (2005 р.) до 2,0% (2013 р.)), досліджень і розробок (з 136,0% до 56,0%), діяльності у сферах культури, спорту, відпочинку та розваг (з 62,0% до 8,0%), діяльності авіаційного транспорту (з 46,0% до 7,0%). Важливо, щоб імпорт у такі галузі мав інноваційний характер, що є прийнятно для економіки країни, що розвивається, а якщо його склад може успішно бути заміненим вітчизняними аналогами і тенденція продовжуватиметься, варто очікувати ще більшого посилення їх імпортозалежності.

Для галузей матеріального виробництва характерно покривати імпорт експортом в межах 40,0–70,0%. Так, у 2013 р. в тютюновій промисловості рівень покриття становив 49,0%, порівняно з 2005 р. збільшився у 2,8 рази. Тут варто відзначити низку позитивних змін у галузі, що спричинили таку тенденцію: посилення технологічного розвитку виробничої бази; зростання рівня інноваційного виробництва; створення сприятливих умов для залучення інвестицій та ін. Більше того, все це відбувалося за істотного посилення державного контролю, частого коректування інституціонально-правових норм, у т. ч. збільшення акцизних зборів, що не перешкодило збільшенню внутрішнього виробництва тютюнових і махоркових виробів.

Аналогічно темпами зріс рівень покриття експортом імпорту в автомобілебудуванні, а саме у виробництві автомобілів, причепів та напівпричепів – із 26,0% (2005 р.) до 77,0% (2013 р.). При цьому значна частка такого результату була забезпечена збільшенням обсягів серійного виробництва автомобілів торговельних марок VW Group (Škoda і SEAT). Утім, це лише поодинокий випадок успішного інвестиційного вкладення іноземного капіталу в галузь. Окрім того, досить удало експортуються та успішно конкурують на світових ринках причепи та напівпричепи вітчизняного виробництва.

Незначними темпами зменшується імпортозалежність поліграфічної галузі, в якій із кожним роком збільшуються обсяг виробленої продукції, зберігається низький рівень збитковості та зростає частка прибуткових підприємств. Так, упродовж 2005–2013 рр. середній щорічний темп зростання рівня покриття експортом імпорту становив 2,1 в. п. і в 2013 р. досягнув 49,0%. Утім, можна лише стверджувати про певні перспективи галузі, які зумовлені сучасними темпами реалізації політики модернізації виробничих процесів. Попри це в галузі досі складно впроваджувати нові технологічні процеси, не в повному обсязі сформовано інтелектуальний капітал, постійно існує брак висококваліфікованих фахівців, повільно впроваджується аутсорсинг.

Упродовж 2005–2013 рр. у галузі виробництва коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів відбулося істотне підвищення залежності від імпорту (його обсяг збільшився майже у три рази), яке слід пов'язати із внутрішніми проблемами галузі: низькою якістю та зменшенням обсягів виробництва продукції; технічною та технологічною відсталістю виробничої бази; зростанням вартості та погіршенням поставок сировинних ресурсів та ін. Також погіршилося використання експортного потенціалу, результати якого в 2013 р. дали змогу покрити імпорт лише на 42,0%, натомість у 2005 р. експорт перевищував імпорт більше ніж у три рази. Крім того, варто очікувати ще більшого підвищення імпортової залежності галузі через загострення збройного

конфлікту на Донбасі, яке спричинило пошкодження чи зруйнування численних коксохімічних та енергетичних підприємств (ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод», ПАТ «Алчевський коксохімічний завод», ПАТ «Ясинуватський коксохімічний завод», ПрАТ «Макіївкокс», ТОВ «Горлівський коксохімічний завод» [6]).

Також у результаті бойових дій посилюється дисбаланс між імпортом та експортом у виробництві та розподіленні електроенергії, газу, пари та гарячої води. Зокрема, втрачено (або працюють за умов подвійного податкового обтяження) низку об'єктів енергетичної інфраструктури: ТЕС (Старобешівську ТЕС «ПАТ «Донбасенерго», Зуївську ТЕС «ТОВ «ДТЕК Східенерго»); ТЕЦ та блоки станцій (ДП «Зуївська експериментальна ТЕЦ», ЦЕВС «ПАТ «Донецький металургійний завод», ТЕЦ «ВАТ «Сідур», ГТС Алчевського МК, ПАТ «Концерн «Стірол», ПАТ «Єнакіївський металургійний завод», ПАТ «Макіївський металургійний завод», когенераційну установку ПрАТ «Макіївкокс», ТОВ «ТПК Укрвсплав»), а також уже згадувані коксохімічні заводи; ВЕС (ТОВ «Вітряний парк «Лутугинський», ТОВ «Вітряний парк «Краснодонський», ТОВ «Вітряний парк «Новоазовський», ВЕО «Вітроенергопром») [7]. Якщо на початок 2014 р. рівень експортного покриття імпорту в галузі становив 24,0% і за останнє десятиліття в середньому щороку знижувався на 2,5 в. п., то можна спрогнозувати, що такі тенденції лише пришвидшать його зниження.

Відомо, що в надрах нашої країни виявлено майже 8,3 тис. родовищ мінеральної сировини промислового значення, із видобутком та використанням якої може бути пов'язано 48,0% усього промислового потенціалу країни і до 20,0% її трудових ресурсів [8]. Але це не перешкоджає збільшенню обсягів імпорту неметалевої мінеральної продукції, зокрема скляних та керамічних виробів, цементу, будівельних сумішей, абразивних виробів. Зокрема, рівень покриття експортом імпорту таких товарів на початок 2014 р. становив 72,0% та порівнюючи з 2005 р. знизився майже у два рази. Такі ж тенденції характерні у виробництві гумових та пластмасових виробів, хоча випереджаюче зростання імпорту над експортом у 2005–2013 рр. становило лише 2,0 в. п., а його експортне покриття – 47,0%. Загалом нині мінеральні продукти становлять майже 30,0% усього імпорту, і за таких тенденцій їхня частка може й зрости.

Економіка України вже довгий час потребує кардинальних змін, які б дали змогу перейти до виготовлення якісно нової високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю в тих сферах економіки, за якими завдяки ресурсним та людським перевагам зможе конкурувати на внутрішньому і зовнішніх ринках. Так, функціонуючи на рівні третього і четвертого технологічного укладів (ключовими для економіки є металургійна, аграрна, хімічна та нафтохімічна, енергетична, машинобудівна галузі) та з рентабельністю 4,0–6,0% у національній економіці вироблялося інноваційної продукції на один-два порядки нижче доданої вартості порівняно з економіками п'ятого та шостого укладів (радіотехнічна, електротехнічна, електронна, приладобудівна, робототехнічна галузі) [9, с. 18–22, 151–153].

Завдяки формуванню нової державної політики імпортозаміщення в галузях матеріального виробництва можна очікувати значних зрушень у галузі торгівлі, результати якої яскраво відображають стан та залежність економіки від зовнішнього товарного забезпечення внутрішнього ринку. Але нині в торгівлі сформувалася висока імпортна залежність, яка зумовлена нездатністю вітчизняних виробників представляти на внутрішньому ринку конкурентоспроможну продукцію, а її експорт покриває імпорт у малих обсягах: стосовно торгівлі автомобілями та мотоциклами – на 3,0%, роздрібною торгівлі споживчими товарами – на 16,0%.

Висновки з проведеного дослідження. В економіці України сформувалися різні пріоритети у визначенні базових галузей, ресурсний потенціал яких дає змогу успішно забезпечити реалізацію державної політики імпортозаміщення. Нині, коли, за різними оцінками, рівень імпортозалежності національної економіки досягає 60,0%, актуальним у запровадженні є результативний

підхід. Відповідно до нього, політику імпортозаміщення слід скеровувати в напрямі тих галузей, в яких держава за певних капіталовкладень отримуватиме максимальний дохід за мінімального рівня ризику і при цьому дотримуватиметься принципів добросовісної конкуренції та не буде монополізувати окремі бізнес-операції.

Враховуючи, що комплекс робіт із подолання імпортозалежності стосується забезпечення економічної безпеки країни, доцільно в подальших наукових дослідженнях приділити увагу вивченню концептуальних взаємозв'язків економічної безпеки держави та реалізації державної політики імпортозаміщення в галузево-секторальному аспекті.

1. *Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України : аналітична доповідь / за ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 71 с.*

2. *Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналітична доповідь / За ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с.*

3. *Державна служба статистики України. Економічна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

4. *Vasylytsiv T.H. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine / T.H. Vasylytsiv, R.L. Lupak // Actual problems of economics. – 2016. – № 1. – P. 52–60.*

5. *Гуменюк А.М. Стан та напрями реалізації державної структурної політики імпортозаміщення в Україні / А.М. Гуменюк, Р.Л. Лупак // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf.*

6. *НБУ: частка Донбасу у ВВП України впала втричі – до 5,5% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finbalance.com.ua/news/NBU-chastka-Don.basu-v-ukranskomu-VVP-vpala-vtrichi--do-55>.*

7. *Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України «Про затвердження переліку виробників електричної енергії» від 08.05.2015 № 273 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tre.kmi.gov.ua>.*

8. *Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року : Закон України від 21.04.2011 № 3268-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3268-17>*

9. *Згуровський М.З. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах / М.З. Згуровський. – К. : КПТУ, 2016. – 184 с.*

E-mail: economist_555@ukr.net